

стоиць прожыць жыццё сваіх герояў, і яго роля ў поспях і неўдачах спектакля вельмі значыцьна.

Сцэнічнае воплошчэнне музыкальных камедыійных жанраў – складанае, неадназначнае, дынамічнае з’яўленне, ў якім наметліліся тэндэнцыі, вядушыя і да разрушэння, трансфармацыі жанраў (здесь працуюць рэжысёры драматычнага тэатра, кіно), і, напроціў, да падкрэсленага традыцыяналізму ў класічных пастаўках. Праблема валодання рэжысёрам музыкальнай драматургіяй – адна з цэнтральных, ібо ў музыкальным тэатры ўсе асноўныя збываі, характары і дзействы выражаны ў музыцы і праз музыку. У гэтым сэнсе актуальным прадстаўляецца творчы развіццё сучаснымі пастаўшчыкамі прынцыпаў сцэнічнага воплошчэння музыкальнай драматургіі, разрабаваных К.С.Станіслаўскім, В.І.Неміровічам-Данчэнкам, Е.Б.Вахтанговым, А.Я. Таіровым і іншымі, ў творах якіх неаднакратна падкрэўвалася неабходнасць саблюдэння саподчыненнасці ўсіх пастаўшчыцкіх элементаў аднаму рашэнню, імкненне да цэласнага мастацкаму абраму спектакля. Толькі такой спектакль, абладаючы істынным сінтэзам ўсіх мастацтваў, саподчыненнем ўсіх элементаў аднаю мастацкаю ідэяю, можа быць сапраўдным з’яўленнем ў музыкальна-тэатральнаю культуры, носьбітам эмацыянальнага абрама эпохі, можа са-сапраўдыму служыць сучаснасці.

Н.Д. Піскун, аспірантка
Беларускага ўніверсітэта культуры

"АЛЕКСАНДРЫЯ" І "БОЙКА АЛЯКСАНДРА МАКЕДОНСКАГА З ПОРАМ ІНДЫЙСКІМ" У БАТЛЕЕЧНЫМ ТЭАТРЫ

Сярод персанажаў беларускага батлейкі самамі экзатычнымі з’яўляюцца Аляксандр Македонскі і Пор Індыйскі. З’яўленне іх на сцэне беларускага народнага тэатра было заканамерным: Аляксандр Македонскі быў папулярным літаратурным і тэатральным героем амаль усіх народаў сярэднявечча¹, а таксама ў Вялікім княстве Літоўскім.

¹ Рыцарскія турніры з удзелам Аляксандра займалі асаблівае месца ў рэпертуары лялечнікаў сярэднявечнай Францыі, яны былі папулярныя і любімыя сярод глядачоў. У рукапісе “Рамана аб Аляксандры” (Бругге, 1338 – 1344, мініяцюрыст Жан дэ Грыз) былі прадстаўлены мініяцюры з выявамі лялечніка прадстаўлення ў момант бойкі двух рыцараў. В.П.Даркевіч каменціруе выявы наступным чынам: “Незатейлівы спектакль ідзе ў стремітэльным тэмпе. Держа мечі абеднамі рукамі, управляемымі пальцамі

Паданні аб жыцці Аляксандра Македонскага ўзнiклi, як дапускаюць даследчыкi, у хуткiм часе пасля яго смерцi (323 г. да н. э.), а ў IV ст. раман Псеўдакалісфена, напісаны на грэчаскай мове, спарадзiў шэраг лацінскiх наследаванняў (пераклад Юлія Валерыя, IV ст.; "Гісторыя аб бiтвах Аляксандра Вялікага" архіепіскапа Леана Неапалітанскага, X ст.; "Аляксандраiда" Вальтэра дэ Кастэльёна, XII ст.). Нельга не згадаць пэзму аб Аляксандры, створаную ў XI ст. правансальскiм паэтам Альберыхам (Аберы) з Безансона. Менавіта гэтыя творы паслужылі асновай для стварэння шматлікіх літаратурных версiй аб Аляксандры ў Францыі, Англіі, Германіі, Іспаніі, Італіі, а таксама ў заходніх славян (чэшская паэтычная "Аляксандраiда" і заходнеславянскі пераклады "Гісторыі аб бiтвах" архіепіскапа Леана). Аляксандру Македонскаму былі прысвечаны найвялікшыя творы сярэднявковай усходняй літаратуры – "Шах-Намэ" Фірдаўсі, "Іскандэр-Намэ" Нізамі і "Вал Іскандэра" Наваі?. На Русі "Аляксандрыя" была вядомая ўжо ў X – XII стст., на тэрыторыі Беларусі яна атрымала распаўсюджанне ў XV – XVII стст. і была прадстаўлена ў лацінскай і сербскай рэдакцыях.³ Даследчыкамі было знойдзена шэсць спісаў беларускай "Аляксандрыі"⁴ і адзначана, што пры перакладзе твораў дапускаліся перапрацоўкi іх у адпаведнасці з густамі і iдэаламі перакладчыкаў. Часам змяненні былі настолькі значнымі, што на адзін і той жа сюжэт, пры захаванні галоўных герояў, ствараліся па сутнасці новыя арыгiнальныя творы.⁵ "Аляксандрыя" – гэта апавесць аб жыцці і паходах вялікага палкаводца, аб чалавеку высокіх фізічных і маральных якасцей, моцным духам і мужным, якому суджана было памерці ў маладыя гады. У ёй праслаўляліся вайсковы подзвіг, воля і мужнасць Аляксандра, прычым усё апавяданне выкладалася ў займальнай казачнай форме. Гэта адна з прычын папулярнасці "Аляксандрыі". Па меркаванні буйнейшага беларускага даследчыка Я.Ф. Карскага, погляды на

актэра, рыцарі нешадна колотят друг друга. Этот излюбленный трюк натренированных кукловодов сопровождался отрывочными восклицаниями и имитацией звона клинков" (Даркевич В. П. Кукольный театр средневековья // Панорама искусств. – М., 1985. – Вып. 8. – С. 250).

² Аляксандрыя: Роман об Александре Македонском по русской рукописи XV века / Подг. М.И.Ботвинник, Я.С.Лурье, О.В.Творогов. – М.: Л., 1965. – С.118. – (Литературные памятники).

³ Але У. Арлоў прыводзіць звесткі аб тым, што «Аляксандрыю» чытала Еўфрасіння Полацкая (XII ст.). (Арлоў У. Еўфрасіння Полацкая. – Мн.: Маст. літ.: МП «Славяне», 1992. – С. 16. – (Святыя зямлі Беларускай).

⁴ Аляксандрыя / АН БССР; Склад., У.В. Анічэнка. – Мн., 1962. – С.3–10.

⁵ Василенок С.И. Фольклор и литература Белоруссии эпохи феодализма (XIV–XVIII вв.). – М., 1961. – С.123.

Аляксандра Македонскага па меры перапрацовак паданняў аб ім у розны час і ў розных рэгіёнах істотна змяняліся: у найстаражытнейшых аповесцях галоўным чынам паказвалася яго мужнасць; у сярэдневяковых – набожнасць і тья яго якасці, якія мелі асаблівую цану ў вачах набожных хрысціян; у больш позніх аповесцях, да якіх адносяцца беларускія і польскія, дамінуе рыцарства⁶. Відавочна, у шляхты, якая лічыла сябе рыцарскім саслоўем, была патрэбнасць у падобнай літаратуры. Аб папулярнасці гэтага твора пісаў Ф.Скарына⁷. Нягледзячы на тое, што ў падобных сачыненнях не было рэлігійнага зместу, яно дапускалася царквой для ўсеагульнага карыстання дзякуючы наяўнасці ў ім маральных і павучальных матываў. Больш таго, у школьных тэатрах Беларусі і Русі ставіліся драмы аб жыцці Аляксандра Македонскага (напрыклад, у 1725 г. у Бабруйскім школьным тэатры на вакацыях была паказана канікулярная драма "Дварэц Аляксандраў – акадэмія мудрацоў"⁸. Блізкая па змесце драма пра Аляксандра Македонскага была пастаўлена ў 1745–46 навучальным годзе ў школьным тэатры г. Цвер⁹, а ў адным са школьных тэатраў Расіі ў пачатку XVIII ст. прадстаўлялася опера аб Аляксандры Македонскім¹⁰. Верагодней за ўсё, менавіта ікаляры прыўнеслі сцэну бойкі Аляксандра Македонскага з Портам Індыйскім у беларускую батлейку. У "Александры" XV ст. паядынак паміж царамі апісваецца наступным чынам: "И съехавшись оба, Александр и Пор, ударились копьями, и преломились копья, и палицы выхватили, и десять раз сшибались, и мечи обнажали, и притупили мечи. Но тут крикнул Александр Пору: "Так вот какво, Пор, слово твое; войны идут к тебе на помощь!" Пор обернулся, чтобы воинов своих назад вернуть. Но Александр обманул его, коня своего Дучепала сильно прищпорив, к Пору быстро подскакал и, ударив его ножом в правый бок, пронзил, а конь Александра, Дучипал, коня Порова за шею ухватил и к земле притиснул.

⁶ Карский Е. Ф. Белорусы. Т.3. Очерки словесности белорусского племени. Вып. 2. Старая западнорусская письменность. – Пг., 1921. – С.75.

⁷ Нарысы па гісторыі беларускай літаратуры /Рэдкал.: Барысенка В.В., Броўка П.У., Лынькоў М.Ц. – Мн., 1956. – С.26.

⁸ Барышев Г.И. Репертуар школьного театра на территории Белоруссии XVIII века // Школьный театр Белоруссии XVIII века: Учеб. пособие. – Мн., 1990. – С.77.

⁹ Мальдзіс А. На скрыжаванні славянскіх традыцый: Літаратура Беларусі пераходнага перыяду (другая палавіна XVII–XVIII ст.). – Мн., 1980. – С.153; С.320.

¹⁰ Елеонская А.С. Комическое в школьных пьесах конца XVII – начала XVIII в. // Новые черты в русской литературе и искусстве (XVII – начало XVIII в.). – М., 1976. – С.73.

Упал Пор с коня на землю и умер в муках"¹¹. Такая была літаратурная версія гэтага паядынку. Безумоўна, літаратурны персанаж быў правобразам тэатральнага Аляксандра Македонскага, аднак спецыфічным героем фальклорнага тэатра яго зрабіла фантазія народа. У Віцебскай батлейцы¹² гэтая сцэна была прадстаўлена ў выглядзе рыцарскага турніру. На сцэну выязджалі два коннікі – Аляксандр Македонскі і Пор Індыйскі. Батлейшчык іх прадстаўляў так: "Выязжаюць Аляксандр Македонскі і Пор Індыйскі, Там между сабою сатвараюць брань!". Па ходзе дзеяння паміж імі ўзнікала лаянка, мэта якой – разлаваць і раз'юшыць адзін аднаго перад бойкай. Аляксандр Македонскі пачынаў свае прывітанне так: "Пор! Што ты эта: захачеў, штоб ад маяго ўдара з лошады зляцеў?" На што Пор Індыйскі бясстрашна адказваў: "Нешта я цябе іспугаўся? Аткуда ты, этакі фронт, узяўся?" І пад спевы хору на сцэне адбываўся паядынак, у час якога рыцары размахвалі драўлянымі шаблямі, імкнуліся скінуць адзін аднаго з гарцуючых коней. А паколькі ўдача была на баку маладога і бравага Аляксандра Македонскага, то Пор, не вытрымаўшы націску, падаў з каня, якога, дарэчы, "жабрачны" Пор быў вымушаны ўзяць напратат у вядомага канаграда – Цыгана. Пазбавіўшыся "цяжкай ношы", конь Пора пачынаў прыплясваць, а хор у гэты час спяваў: "Хвала, хвала табе, герою, што град Антон спасён табою! Вянцы лаўровы ўюцца над храбраю тваёй галавою!" А потым на сцэну выбягала залваючыся слязьмі, жонка Пора. Які ж можа быць спектакль без галашэнняў? А батлесеянік у гэты час каменціраваў: "Узнала царыца, Порава жана, і услыхала, слёзна плакала і рыдала, са сугамі сваімі прыбяжала, узяці цела Пора прыказала". І тут пачыналася своеасаблівае, для батлейкі вельмі характэрнае, сатырычнае на сутнасці галашэнне жонкі Пора: "Ой, пане, мой пане, каханый мой пане! Не нажыць мне таковаго пана! Ты ж мяне любіў, Ты ж мяне шанаваў: па разу ў дзень карміў, па два разы ў дзень біў; паташчу ж цябе, дражайшы, да ямы глубачайшай!" Глядач смяяўся: яму заставалася толькі спагадліва раздзяліць гора "няшчаснай удовушкі". Аналагічная сцэна была і ў Смаленскім вяртэле, дзе галоўнымі героямі былі Аляксандр Македонскі і Кір, цар Персідскі. Знамянальным з'яўляецца той факт, што з цягам часу Аляксандра Македонскага замяняе Рускі рыцар, а Пора Індыйскага

¹¹ Аляксандрыя: Роман об Александре Македонском по русской рукописи XV века / Изд. подгот.: М.Н.Ботвинник, Я.С.Лурье, О.В.Творогов. – М.–Л., 1965. – С.118. – (Литературные памятники); Аляксандрыя /АН БССР; Склад. У.В. Анічэнка. – Мн., 1962. – С.230.

¹² Тэкст батлейкавага прадстаўлення на Віцебшчыне // Народны тэатр /АН БССР; Уклад. М.А.Каладзінскі. – Мн., 1983. – С.246–247.

– Турэцкі¹³ (Рыцар Хрысціянскі і Рыцар Турэцкі), а затым наогул ішла бойка Казака і Турка. Па меркаванні Г.І.Барышава¹⁴, такое ператварэнне было звязана з жаданнем батлейшчыкаў адгукнуцца на злададзённыя пытанні, і змена імёнаў персанажаў была звязана з руска-турэцкімі войнамі 1882–1889 і 1877–1878 гг. Захавалася некалькі варыянтаў запісаў гэтага паядынку. Нягледзячы на некаторыя адрозненні, сэнс гэтай сцэны заўсёды быў аднолькавы і заключаўся ў перамозе Рыцара хрысціянскага над Нехрысцем і ў яго асабе – над усёй нячыстай сілай. Далей за гэтай сцэнай ішлі разнастайныя ваенныя паядзінкі і "эвалюцыі".

Так пад уздзеяннем "Александрый" ўзнікла сцэна паядынку паміж Аляксандрам Македонскім і Порама Індыйскім, і таксама мянялася ў сваім сцэнічным увасабленні на падмостках беларускага народнага тэатра батлейка.

А.Я. Корсава, аспірантка
Беларускага ўніверсітэта культуры

НАІЎНЫЯ СКУЛЬПТУРНЫЯ НАДМАГІЛЛІ Ў АРЭАЛЕ БЕЛАРУСІ ЧАСОЎ БАРОКА

Мастацкі прымітыў, узнікненне і развіццё якога было абумоўлена ростам гарадоў і гарадской культуры, а на тэрыторыі Вялікага княства Літоўскага – узнікненнем не толькі латыфундый, але і маёнткаў шляхты, склаўся ў цікавую і эстэтычна непаўторную з'яву мастацкай культуры. Яго зараджэнне было абумоўлена адасобленым грамадскім асяродкам са свосасаблівай ідэалогіяй – ідэалогіяй сарматызму.

Радзімай сарматызму з'явіліся беларускія і ўкраінскія землі Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага. Сарматызм – гэта сінтэз гістарычна абумоўленай ідэалогіі і матэрыяльных формаў быту і мастацкай культуры. У аснове сарматызму – міф аб тым, што продкамі шляхты – рыцарскага саслоўя – былі ваяўнічыя сарматы, а продкамі сялян – мясцовыя плямёны, якія калісьці былі захопленыя сарматамі. Вядомы гісторык XIX ст. Тадэвуш Корзан пісаў: "Пра-

¹³ У Магілёўскай батлейцы, пасля паядынку Рускага і Турэцкага воінаў, Рускі воін, як вядзецца, забірае і ўводзіць каня турка, а за тленым целам пераможанага Турэцкага воіна з'яўляецца не абы-хто, а сама Смерць, падрэсліваючы тым самым, што ў кожнага свая работа. (Тэкст батлейкавага прадстаўлення на Міншчыне (першы варыянт) // Народны тэатр /АН БССР; Уклад. М.А.Каладзінскі. – Мн., 1983. – С.298).

¹⁴ Барышаў Г.І. Пекнагляд на каляды. Батлейкавы дывертысмент інтэрмедый // Мастацтва. – 1994. – №11. – С.48.